

מדיניותה של איראן כלפי עזה

סימה שיין ואנה כתראן

איראן מקיימת זה שנים רבות יחסים קרובים עם הארגונים הפלסטיניים ברצועת עזה – בעיקר עם חמאס ועם הג'האד האסלאמי. התמיכה מתמקדת בתחום הצבאי ומתבטאת באספקת אמצעי לחימה, בהעברת ידע לייצור עצמאי וכן באימונים. לצד אלה, איראן מסייעת לארגונים ברצועה גם בהעברת כספים למימון שוטף של פעולות, בהיקף של מיליוני דולרים בשנה. היא מספקת להם גם גיבוי מדיני, שמתבטא בכנסים ובימי ציון שתכליתם להעלות את הסוגיה הפלסטינית על סדר היום הבינלאומי.

סדר היום האנטי-ישראלי של איראן יצר מכנה משותף עם ארגונים אלה, למרות הפער הסוני-שיעי המעמיק בזירה האזורית. עם זאת, נתק ממושך בין חמאס לאיראן נוצר על רקע המלחמה בסוריה והחלטת חמאס לעזוב את דמשק, ולתמוך בעמדת האחים המוסלמים במצרים ובעלי בריתם בסוריה נגד בשאר אל-אסד. חמאס נזקק לרצונה הטוב של מצרים בהקשר למעבר רפיח לרצועת עזה (בשנים האחרונות היה מעבר זה סגור), ולכן היה עליו להימנע מהתקרבות מחודשת לאיראן. סוגיה זו מהווה מוקד למחלוקת פנימית בשורות חמאס, בין הזרוע הצבאית, המעוניינת לחדש את שיתוף הפעולה עם משמרות המהפכה והמודיעין האיראניים, לבין הזרוע המדינית של הארגון, הממשיכה ליחס חשיבות מרובה ליחסים עם מדינות ערב הסוניות. בצל המחלוקת פעלו חמאס ואיראן בשנה האחרונה לשיפור היחסים ביניהם.

מדיניותה של איראן כלפי רצועת עזה

מדיניותה של איראן כלפי רצועת עזה היא נגזרת של נטייתה הקבועה לסייע לכל גורם במזרח התיכון המתנגד לישראל. בראייתה של איראן, ישראל היא נטע זר באזור, והתנועה הציונית היא גורם אימפריאליסטי וקולוניאלי, המהווה למעשה זרוע קדמית של ארצות הברית, הלא היא "השטן הגדול", המאפשרת לה לקדם את האינטרסים שלה באזור. זאת ועוד, העוינות כלפי ישראל משמשת למשטר האיראני אמצעי להשגת השפעה ויוקרה בעולם הערבי, וגורם מסייע לשאיפתו להנהיג את העולם האסלאמי

כולו. אחד מהכלים המרכזיים של איראן לייצוא המהפכה ולקידום אינטרסים והשפעה אזורית הוא תמיכה במדינות ובארגונים הפועלים גם בדרכי טרור נגד אינטרסים ישראלים, אמריקאיים ומערביים, וחותרים תחת משטרים פרו-מערביים.

כך, למרות שהגורמים הפלסטיניים בעזה – חמאס והג'האד האסלאמי שבהם היא תומכת – הם סוניים ואילו איראן היא שיעית, ובתקופות מסוימות שררה ביניהם מתיחות רבה, המשטר האיראני רואה בארגונים אלה אמצעי לגיטימי לקידום האינטרסים שלו מול ישראל. הארגונים הפלסטיניים מצידם מצאו באיראן המהפכנית ובמדיניותה האנטי-ישראלית בעלת ברית חשובה. למעשה, מאז כינונה של המהפכה האסלאמית מעניקה איראן לארגונים הפלסטיניים בעזה סיוע כלכלי, לוגיסטי וצבאי. בנוסף, בתחום ההסברה מגייסת איראן משאבים רבים להעלאת הבעיה הפלסטינית על סדר היום הבינלאומי. במסגרת זו היא עורכת כנסים בנושא ואף מקדישה מדי שנה יום ציון לאומי להבעת התנגדות לציונות ('יום ירושלים העולמי', המצוין ביום שישי האחרון של חודש הרמאדאן). זיקתה של איראן לארגונים הפלסטיניים מתבטאת לא פעם בנאומי בכירים איראנים, המדגישים את מחויבותה של הרפובליקה האסלאמית לנושא הפלסטיני בכלל ולארגונים בפרט. כך לדוגמה, ב-20 באוקטובר 2000 הצהיר מנהיג איראן עלי ח'אמנהאי כי איראן רואה בפלסטין איבר מגופה, וכי תמיכה באומה הפלסטינית היא גאוה לעם האיראני. לדבריו, על העם הפלסטיני להמשיך בג'האד המבורך ובעמידה מול אויבי האסלאם. חמאס, הג'האד האסלאמי וגם פת"ח צריכים להמשיך במאבקם באופן מאוחד. זאת ועוד, הפתרון למשבר במזרח התיכון הוא אחד ויחיד: ייבוש השורש שלו, שהוא המשטר הציוני, הכפוי על האזור.

בשנים האחרונות, מאז התעוררות העמים במזרח התיכון המכונה 'האביב הערבי', ניכר שבר ביחסים בין איראן לארגון ההתנגדות הפלסטיני המרכזי חמאס, לאחר שזה החליט לנטוש את בשאר אל-אסד, בעל בריתה של איראן, ולתמוך במצרים, בעקבות עלייתו לשלטון של משטר האחים המוסלמים בראשותו של הנשיא מוחמד מורסי. איראן צמצמה את הסיוע לרצועת עזה ולפרקים אף עצרה אותו. ברקע ניכרה גם תחושת ניכור מתמשכת מצד הציבור האיראני ביחס לנושא הפלסטיני. אולם, גם אם חל שינוי בממדי שיתוף הפעולה והאינטימיות בין המשטר האיראני לארגונים בעזה, אין בהם כדי למנוע כליל את המשך הסיוע שמוכנה איראן להעניק לארגונים.

קשרי איראן וחמאס

חמאס, שהוקם עם פרוץ האנתיפאדה הראשונה כשלוחה של תנועת האחים המוסלמים בעזה, קיים בתחילת דרכו קשרים רופפים עם איראן, בעיקר בשל קשריה ההדוקים של איראן עם ארגון הג'האד האסלאמי, ושאיפתו של חמאס לפעול כתנועה עצמאית. למעשה, איראן כוננה קשרים שוטפים וקבועים עם חמאס, שכללו סיוע, רק מאז ראשית

שנות התשעים, בעקבות גירוש פעילי הארגון מישראל ללבנון. היחסים התהדקו והוחל בהעברת סיוע כלכלי וצבאי לחמאס לאחר כנס תמיכה בפלסטינים שנערך באיראן, שאליו הגיעה משלחת רמת דרג מחמאס שנפגשה עם בכירים איראנים וביניהם מנהיגה של הרפובליקה האסלאמית, עלי ח'אמנהאי.

עם השתלטות חמאס על רצועת עזה ביוני 2007 הגדילה איראן באופן משמעותי את הסיוע לארגון. הרחבת הסיוע הכלכלי לחמאס שיקפה את התפיסה האיראנית, שלפיה כינון שלטון חמאס בעזה ייצור מנוף חשוב לניהול המאבק המזוין נגד ישראל, ואמצעי לקידום השפעתה בזירה הפלסטינית. דווח כי היקף הסיוע, שהסתכם עד אז בכמה עשרות מיליוני דולר בשנה, עלה לכ-200 מיליון דולר בשנה. במקביל החלה איראן לחמש את חמאס באמצעי לחימה – תחילה ברקטות תקניות 122 מילימטר לטווחים של 20 קילומטרים ו-40 קילומטרים, ומרגמות תקניות 120 מילימטר. במהלך השנים ניסתה איראן לשפר את מלאי הנשק של חמאס ולהעביר לו אמצעי לחימה איכותיים יותר, ישירות משטחה. מספר פעמים לכד חיל הים הישראלי אוניות שהובילו אמצעי לחימה שנועדו לרצועת עזה ('קארין A' ב-2002; 'ויקטוריה' ב-2011 ו'קלוס סי' ב-2014). אמצעי הלחימה שהיו על סיפון כללו טילי 'קטיושה', טילים נגד טנקים וטילים נגד מטוסים מסוג 'סטרלה', שאליו הגיעו לידי חמאס היו משדרגים באופן בולט את יכולתו לפגוע בישראל. לצד העברות ישירות של אמצעי לחימה, ובשל הקושי לחדור דרך הפיקוח הישראלי על אמצעים וסחורות הנכנסים לרצועת עזה, העניקה איראן לחמאס ולג'האד האסלאמי ידע טכנולוגי מתקדם, כדי שיוכלו לפתח תעשיית טילים עצמאית בשטח רצועת עזה. העברת הידע הטכנולוגי אפשרה לחמאס להגדיל את טווח הירי של הרקטות ולשפר את הדיוק ואת עוצמת ההרס של המרגמות שברשותו. זאת ועוד, יחידת 'כוח קודס' של משמרות המהפכה העבירה לפעילי חמאס סדרות אימונים והכשרה צבאית מחוץ לרצועת עזה. הסיוע שהעבירה איראן לחמאס שירת את הארגון במהלך מבצע 'עופרת יצוקה' – העימות בין חמאס לישראל שהתחולל בסוף 2008 ותחילת 2009. מקורם של מרבית אמצעי הלחימה ששימשו את חמאס במהלך העימות היה באיראן. בביקורו בטהראן בפברואר 2009 הצהיר חאלד משעל כי "הודות לעזרתה של איראן, חמאס גבר על ישראל".

אולם, בשנת 2011 נוצר קרע עמוק בין חמאס לאיראן. על רקע מלחמת האזרחים בסוריה ובניגוד לתמיכתה של איראן במשטרו של בשאר אל-אסד, חמאס הצהיר על תמיכתו באופוזיציה הסונית של האחים המוסלמים. הנהגת חמאס העתיקה את המפקדה של הארגון מדמשק, וחלקה עבר לקהיר בעת שהאחים המוסלמים שלטו במצרים. בתגובה השעתה איראן את הסיוע הצבאי והכספי לחמאס. מבצע 'עמוד ענן' בעזה (העימות בין חמאס לישראל שהתחולל בנובמבר 2012) סיפק הזדמנות לשיקום חלקי של היחסים בין איראן לחמאס. למרות ביקורת ציבורית חידשה איראן את

אספקת אמצעי הלחימה לרצועת עזה. עם זאת, שיפור משמעותי ביחסים נרשם רק לאחר מבצע 'צוק איתן' (יולי 2014), כאשר בכירי המשטר באיראן ובראשם המנהיג עלי ח'אמנהאי מיהרו להצהיר על מחויבותם לסייע לחמאס. כך, בנאום שנשא ח'אמנהאי לרגל 'יום ירושלים העולמי', הוא קרא באופן חריג לחמש גם את הגדה המערבית. בכירים איראנים נוספים הצהירו הצהרות דומות, וזרוע הבסיג' של משמרות המהפכה הודיעה על פתיחת חשבון בנק שנועד לגייס כספים לחימוש הפלסטינים, בהתאם להנחיית ח'אמנהאי. בתום המערכה העניקה איראן לחמאס סיוע כלכלי, בעיקר לצורך חידוש רשת המנהרות ברצועה. חמאס קיבל בזרועות פתוחות את הסיוע האיראני, נוכח הזדקקותו לחידוש מאגר אמצעי הלחימה ולמימון שיאפשר לטפל בנוזקים שנגרמו לאוכלוסייה האזרחית ברצועה במהלך העימות עם ישראל.

התרחשויות במזרח התיכון ממשיכות להציב אתגרים בפני שיקום היחסים בין חמאס לטהראן. על רקע הלחימה בתימן התחממו היחסים בין חמאס לערב הסעודית, בעקבות תמיכת חמאס בלגיטימיות של נשיא תימן, מנצור האדי, לאחר השתלטות החות'ים על המדינה. ערב הסעודית אף אירחה ב-2015 משלחת רשמית של חמאס. התפתחות זו העמיקה את הפער בין חמאס לאיראן, שלא ראתה בעין יפה את התקרבות חמאס ליריבתה הסונית, הנאבקת מולה על הבכורה במזרח התיכון.

למרות זאת, במהלך 2017 נרשם מאמץ מחודש מצד איראן וחמאס לחמם שוב את היחסים ביניהם, ובמאי 2017 החליטה טהראן לחדש את הסיוע הכספי לחמאס. השיפור ביחסים נבע בראש ובראשונה מחילופי הגברי שנערכו בהנהגת חמאס – מינוי אסמאעיל הנייה לתפקיד ראש הלשכה המדינית של הארגון במאי 2017 ועוד קודם לכן – בחירתו של יחיא סנוואר לראשות הארגון ברצועת עזה בפברואר 2017.

המינויים החדשים התקבלו בברכה באיראן. עלי ח'אמנהאי וכן קאסם סולימאני, מפקד 'כוח קודס', הביעו בפומבי את רצונם לחדש את שיתוף הפעולה עם חמאס. משלחות חמאס הגיעו לביקורים רשמיים באיראן, ובמסגרת זו ביקרו בטהראן משלחות מעזה בשלוש הזדמנויות שונות, שתיים מהן היו משמעותיות יותר. הראשונה – השתתפותה של משלחת חמאס בכירה בטקס השבעתו של רוחאני לנשיאות, באוגוסט 2017. חברי המשלחת נפגשו עם בכירים איראנים, שהדגישו את מחויבותם העקרונית ולדבריהם ה"בלתי ניתנת לשינוי" לפלסטינים ולהתנגדות לישראל. אז הודיעו הצדדים על פתיחת דף חדש ביחסים. השנייה – בעקבות חתימת הסכם הפיוס בין פתח לחמאס, באוקטובר 2017, ביקר בטהראן סגן ראש הלשכה המדינית של חמאס, סלאח אל-עארורי, שהצהיר כי הביקור הוא תשובת הארגון לדרישת ישראל וארצות הברית כי חמאס ינתק את קשריו עם איראן ויתפרק מנשקו, על מנת שיכירו בהסכם הפיוס. גם יחיא סנוואר הצהיר שחמאס לא ינתק את קשריו עם הרפובליקה האסלאמית.

יחסי איראן והג'האד האסלאמי

הג'האד האסלאמי הפלסטיני מוזהה כמקורב ביותר לאיראן מבין הארגונים הפועלים בעזה. הארגון – שהוקם בסוף שנות השבעים לאחר שהתפצל מתנועת 'האחים המוסלמים' שפעלה באותה עת במצרים – אימץ את עקרונותיו של ח'ומייני לגבי ג'האד ודגל בדרך זו כאמצעי לשחרר את פלסטין. בזכות הזדהותו של הארגון עם ערכי המהפכה האסלאמית הוענקה לו חסות איראנית, שהתבטאה בתמיכה כלכלית וצבאית. למעשה, איראן מהווה מקור מימון בלעדי כמעט של הארגון והיא מממנת את פעילותו על כל רבדיה, החל באמצעי הלחימה וכלה במשכורות הפעילים. לארגון נציג קבוע באיראן, והיקף הסיוע האיראני הניתן לו גדל עם השנים, ככל שגברה פעילותו האלימה נגד ישראל והוא צבר השפעה ברצועת עזה. על פי מקורות אמריקאיים, טהראן העבירה לג'האד האסלאמי בונוסים בשווי מיליוני דולרים עבור כל פעולת טרור נגד ישראל. יתרה מזאת, משמרות המהפכה אימנו את פעילי הארגון ובשנת 2002 אף הפעילו עבורם מחנה אימונים בסוריה, לצד פעילי חמאס וחזבאללה, בעלות של 50 מיליון דולר. הפעילים אומנו בשימוש בטילי פאג'ר 5, בטילי SA-7 ובהוצאה לפועל של פיגועי התאבדות.

משבר מסוים ביחסי טהראן עם הג'האד האסלאמי אירע ב־2015, כאשר הארגון סירב לתמוך בגיבוי שהעניקה איראן לחות'ים בתימן. בתגובה קיצצה טהראן את תמיכתה הכלכלית בו ב־90 אחוזים. רק במחצית 2016 חידשה איראן את הסיוע הכלכלי לארגון, וזאת לאחר ביקור של משלחת רמת דרג באיראן בראשות מנהיגו רמזדאן שלח. המשלחת נפגשה עם בכירים במשטר האיראני, ביניהם מפקד 'כוח קודס' קאסם סולימאני. בתום הביקור הצהיר שלח כי איראן היא המדינה היחידה "המעניקה סיוע לאנת'יפאדה ולמשפחות השאהידיים".

סיכום

הסיוע שמעניקה איראן לארגונים ברצועת עזה משקף את שאיפתה למלא תפקיד משמעותי באזור זה, כחלק מחתירתה להרחבת השפעתה במזרח התיכון, ובזירה הפלסטינית בכלל זאת. במסגרת זו סיפקה איראן סיוע כספי וצבאי לארגונים הפלסטיניים הפועלים ברצועה, שאותם ראתה והיא ממשיכה לראות כזרוע צבאית הפועלת נגד ישראל, וכאמצעי לפעול נגד הנהגת הרשות הפלסטינית, המביעה רצון לנהל משא ומתן מדיני עם ישראל. הארגונים הפלסטיניים ברצועת עזה, ובעיקר הזרוע הצבאית של חמאס, רואים חשיבות רבה בהמשך הקשר עם איראן נוכח הבידוד המדיני והכלכלי הסובב אותם – גם אם במצבים אזוריים הם בוחרים להתחבר לגורמים שאיראן אינה תומכת בהם. למרות חילוקי הדעות שהתגלעו בשנים האחרונות בין הארגונים בעזה לבין איראן, בעיקר על רקע הפיצול בעולם הערבי והמשך המלחמה בסוריה, וכן על

רקע הפער השיעי-סוני במזרח התיכון, נראה כי טהראן אינה מוותרת על אחיזתה ברצועה, וכי בכוונתה להמשיך לסייע לגורמים שיוכיחו התנגדות פעילה לישראל.

הערות

- 1 "איראן וישראל : האיבה האידאולוגית ושוושיה", **עיונים בתקומת ישראל**, כרך 14, 2004, עמ' 369.
- 2 Khabar TV, Iran, October 20, 2000.
- 3 Rachel Brandenburg, "The Iran Primer," United States Institute of Peace, <http://iranprimer.usip.org/resource/iran-and-palestinians>.
- 4 Sarah el-Deeb, "Haniyeh: Iran Pledges \$250M in Aid," Washingtonpost.com, December 11, 2006, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/07/11/AR2006071100742.html>
- 5 "הסיוע האיראני לחמאס", מרכז המידע למודיעין ולטרור המרכז למורשת המודיעין (מל"מ), 12 בינואר 2009.
- 6 "Palestinian Islamic Jihad Backgrounder: 2016," CAMERA, http://www.camera.org/index.asp?x_context=7&x_issue=11&x_article=3403
- 7 "הסיוע האיראני לחמאס".
- 8 Hazem Balousha, "Islamic Jihad's Coffers Run Dry," al-Monitor, June 2, 2015, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/06/palestine-islamic-jihad-financial-crisis-money-iran-hezbollah.html>